

DİVAN ŞAİRLERİNİN GÖZÜYLE ALEVİ BEKTAŞI İNANÇ SİSTEMİNİN SİMGE İSİMLERİNDEN SELMÂN-I FÂRİSÎ

SALMAN AL-FARSI ONE OF THE SYMBOLIC NAMES OF THE ALAWITE-
BEKTASHI FAITH SYSTEM THROUGH THE EYES OF DIVAN POETS

OSMAN KUFACI*

Sorumlu Yazar

Öz

Divan şiirinin kaynakları arasında dinî şahsiyetler önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı devlet ve toplum yapısının bunda etkisi vardır. Osmanlı şairleri İslam dininin önemli şahsiyetlerini şiirlerine konu etmiş, telmih sanatının imkânlarından yararlanarak çağrışım gücü zengin şiirler kaleme almışlardır. Bu şahsiyetler arasında değerlendirilebilecek Selmân-ı Fârisî de Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında etkili ve sözü geçen bir sahabedir. Züht ve takvasıyla sahabeler arasında öne çıkmıştır. Zâhidlerin temelini oluşturan Ashâb-ı Suffe içerisinde yer alması dolayısıyla Hz. Peygamber'in yanında bulunmuş, ona hizmet etme şerefine nail olmuştur. Hz. Peygamber'in saçını tıraş etmiş, bu yüzden berberlerin piri olarak görülmüştür. Hendek gazvesinde Medine etrafına hendekler kazılması fikrini o ortaya atmıştır. Hz. Ali'nin ihdas ettiği ve başkanlığını yaptığı kırklar meclisinin bir üyesidir. Ayin-i Cem ritüellerinde süpürgecilik yapmıştır. Halifelik meselesinde Hz. Ali tarafını seçmiştir. Alevi-Bektaşî inancına göre bu dünyada Hz. Ali'nin samimi bir dostu, ahirette ise onun hizmetçisidir. Hz. Ali de onu halifesi olarak tayin etmiştir. Ehl-i Bey'ti sevenler ve samimiyetle bağlı olanlar Selmân'ın da aralarında bulunduğu dört kişiyi çâr-yâr (dört dost) olarak adlandırırlar. Divan şairleri Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında icraatları ve görüşleriyle adından söz ettiren Selmân-ı Fârisî'yi şiirlerinde ele alıp çeşitli imgeler kurgulamışlardır. Çalışmada 340 divanda Selmân'a yönelik okumalar yapılmıştır. Şairlerin Selmân ile ilgili ön plana çıkan kullanımları başlıklar hâlinde incelenmiştir. Böylelikle Selmân-ı Fârisî'nin Divan şiiri estetiğindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Selmân-ı Fârisî, Alevi-Bektaşî Kültürü, Ehl-i Beyt, Divan Şiiri.

Abstract

Religious characters (personalities) have a place among sources of diwan poetry. Structure of Ottoman state and society has an impact on this. Ottoman poets brought up important characters of Islam religion to their poems, and they wrote poems that are rich in association (evocation) power, by taking advantage of opportunities of telmih (allusion) art. Salman al-Fârisî, who can be considered among these personalities, was an influential and influential Companion during and after the Prophet's time. He came to the forefront with his az-zuhd (asceticism) and taqwa (piety). Due to the fact that he was within Ahl al-Suffa (Ashab as-Suffah) which underpins Ascetics, he took sides with the Prophet Muhammad and had the honour of serving him. He

Araştırma Makalesi / Künye: KUFACI, Osman. "Divan Şairlerinin Gözüyle Alevi Bektaşî İnanç Sisteminin Simge İsimlerinden Selmân-ı Fârisî". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 116 (Aralık 2025), s. 171-197.

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mail: osmankufaci@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8505-6518

cut the Prophet's hair, and therefore, he was seen as shaikh (sage/pir) of barbers. He brought forward the idea of digging ditches around Medinah at Ghazwa Khandaq (Battle of Trench). He is a member of Council of the Forties which Hazrat (Saint) Ali created and at which he (Saint Ali) presided. He performed the duty of sweeper (süpürgeci) in rituals of Ayin-i Cem (Jam Ceremony). He was positioned among supporters of Hazrat Ali in the caliphate problem. According to Bektashi belief, he is a sincere friend of Hz. Ali in this world and his servant in the hereafter. Hazrat Ali appointed him as his caliph (successor /proxy). Those, who love and are loyal (committed) to Ahl al-Bayt (People of the House), call four persons as Chaar Yaar (four fellows) among those who Salman Al-Farsi is present, as well. Diwan poets have dealt with Salmân al-Fârisî, who made a name for himself with his actions and views during and after the Prophet's reign, in their poems and constructed various images. In this study, we made readings on Salman Al-Farsi in 340 diwans. We examined poets' usages which came to the forefront for Salman in (under) the headings. We tried to determine the place of Salman Al-Farsi in aesthetic of diwan poetry.

Key Words: Old Turkish literature, Salman Al-Farsi, Alawite-Bektashi culture, Ah al-Bayt, diwan poetry.

Giriş

Osmanlı Devleti ve toplumu dinî yönü ağır basan bir yönetim ve hayat anlayışına sahiptir. Bunun yansıması olarak çağdaşı diğer Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu gibi Divan edebiyatında da din şiirin estetik yapısının teşkilinde önemli rol oynamıştır. Şairler; fıkıh, kelim, kıraat, hadis, tefsir gibi İslam dinine ait ilimlerin yanı sıra İslam dininin önemli isimlerini şiirlerinde anarak telmih sanatının imkânlarından yararlanmışlar, böylelikle şiirlerinin anlam ve çağrışım gücünün sınırlarını genişletmişlerdir. Divan şairinin şiirlerde adını zikrettiği isimlerden biri de Selmân-ı Fârisî'dir. Bununla birlikte Divan şiiri bağlamında müstakilen Selmân-ı Fârisî'yi ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Aslen İranlı bir Mecusi olan Selmân'ın asıl ismi Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân (Bûzekhân, Bûzişân, Hûşbûdân) b. Mürselân b. Yehbûzân'dır. Zengin ve saygın Mecusi bir aileye mensup olan Selmân, Müslümanlığı benimsedikten sonra İbnü'l-İslâm adını almıştır. Künyesi Ebû Abdullâh'tır, Selmân el-Hayr, Selmân-ı Pâk, Selmân el-Hakîm adlarıyla da tanınmıştır. Selmân ismini ne zaman aldığı bilinmemekle birlikte Hz. Peygamber tarafından verildiği tahmin edilmektedir. İran'a bağlı Râmihürmüz'de dünyaya gelen Selmân'ın iki hanımla evlendiği, bir oğlu ve üç kızı olduğu rivayet edilir. Torunu Abdurrahman, dedesi Selmân'ın Müslümanlığa geçiş hikâyesini ayrıntılarıyla nakleder (Hatiboğlu, 2009, 441-442; Demir, 2023, 31).

Babası tarafından dindar bir Mecusi olarak yetiştirilen Selmân, Mecusilerin ateşkesinde kutsal ateşin sürekli yanmasından sorumlu olmuştur. Sürekli bir arayış içerisinde olan Selmân, ailesinin karşı çıkmasına rağmen Hristiyanlığı kabul eder. Ailesinin baskılarından bunalarak Dımaşk'a, sonra Musul, Nusaybin ve Ammûriye'ye gider. Burada bir papazdan son peygamberin geleceğini, son peygamberde belirecek nübüvvet emarelerini öğrenir. Arap tacirlere kendisini çölden geçirmesi karşılığında hayvan sürüsünü verir. Arap tacirler, ona ihanet ederek Selmân'ı Vâdilkurâ'da köle olarak bir Yahudi'ye satar. Toplamda on kişiye kölelik eden Selmân, en son Medineli bir Yahudi'nin kölesi olmuş ve hurma bahçelerinde çalışmaya başlamıştır. Medine'de iken Hz. Muhammed'in peygamberlik vasıflarına haiz olduğunu görünce Müslüman olmuştur (Ortakçı, 2021, 15-21).

Selmân, köle olduğu için Bedir ve Uhut gazvelerinde yer almaktan mahrum kalır. Hendek gazvesi öncesinde Selmân, efendisi Yahudi'ye hürriyetine kavuşabileceği bir

anlaşma yapmayı önerir. Yahudi ile 300 hurma fidanı dikme ve 40 ölçek gümüş verme karşılığında sözleşir. 300 hurma fidanı ashabın yardımıyla dikilir, 40 ölçek gümüş Yahudi'ye ödenir. Böylece Selmân özgürlüğüne kavuşur (Sabit, 2018, 63-71).

Özgürlüğüne kavuşmasının ardından Selmân Hendek gazvesi başta olmak üzere tüm savaşlara dâhil olur. Hendek gazvesinde müminlere savaş stratejisi olarak hendek kazmayı teklif eder. Savaş konusundaki önerisi ve hendek kazmadaki yeteneği ile ensar ve muhacir, Selmân'ı kendilerinden sayma hususunda tartışır. Hz. Peygamber, "Selmân bizden, Ehl-i Beyt'tendir." buyurmuş ve ensar ile muhacir arasındaki ihtilaf son bulmuştur. Hz. Ömer (öl. 644), Hz. Peygamber'in bu sözünden hareketle onu maaşa bağlamıştır. Selmân devletten aldığı bu maaşı kendine harcamamış, sadaka olarak dağıtmıştır. Hayatını hasır yapıp satarak idame ettirmiştir. Hz. Peygamber, Selmân ve Ebû Derdâ'yı (öl. 652) kardeş olarak ilan eder. Bu iki sahabe arasındaki kardeşlik hukuku ömürlerinin sonuna kadar devam etmiştir. Farklı şehirlere yerleşmeler de birbirlerini hiçbir zaman unutmamışlardır (Hatiboğlu, 2009, 442; Demir, 2023, 31-35, 73).

İlim öğrenmeye hevesli ve sünnete bağlı olan Selmân, züht ve takva sahibi olmasıyla tebarüz etmiştir. Bu özellikleriyle Ashâb-ı Suffe içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Hz. Peygamber'in övgüsüne de nail olmuştur. Mütevazı hayatını Medâin valiliği vazifesini icra ederken bile sürdürmüş, halk ona teveccühte bulunmuştur. Çeşitli yerleri gezmesi dolayısıyla farklı tecrübeler edinmiş, geniş bilgi birikimi kazanmıştır. Tâif Kuşatması esnasında, bu bilgi birikimi ve tecrübesinin ürünü olarak mancınık ve debbâbe kullanmayı önermiştir. Hatta bu iki savaş aletini bizzat kendisi yapmıştır. Selmân'ın geniş bilgi birikimi ve kültürüne delil olarak Rumca ve İbranice bilmesi, İncil ve Tevrat'ı okuması gösterilebilir (Hatiboğlu, 2009, 442; Demir, 2023, 39, 48).

Selmân, Hz. Ömer zamanında Kâdisiye Savaşı, Medâin, Celûla ve Belencer fetihlerinde bulunmuştur. Halife Hz. Ömer'in emri doğrultusunda Kûfe şehrinin kuruluşunda ve sonrasında desteklerini esirgememiştir. Hz. Ömer, Selmân'ı Medâin valisi olarak atamıştır. Selmân, ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. Selmân'ın 655 yılı sonlarında ya da 656 yılı başlarında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Farklı tarihler öne sürenler de vardır. Kaç yaşında vefat ettiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. 150 ile 553 yıl arasında ya da 250 yıldan fazla yaşadığını ileri sürenler olmuştur. Selmân'ın seksen yaşını görmeden öldüğü rivayeti akla uygundur. Kabri, Bağdat civarında bulunan Selmânıpâk adlı kasaba içindedir. Sultan IV. Murad (öl. 1640), onun türbesini yeniden yaptırmıştır. Çeşitli yerlerde ona hürmeten makam türbeler yapılmıştır. Selmân'ın ismi bazı İslam memleketlerinde çeşitli yerlere verilmiştir. Şifler, inanç sistemlerinde Selmân-ı Fârisî'yi Hz. Ali'den (öl. 661) sonraki ikinci basamağa koymuşlardır. Onlar için Selmân türbesi, Kerbela dönüşü ziyaret edilecek bir yerdir. Gulât-ı Şîa'dan bir fırka, onu peygamber mertebesinde görmüş, hatta ondan daha üstün tutmuştur. Yukarıda belirtilenlerden daha tutarsız, akla mantığa sığmayacak görüş beyan eden zümreler de vardır (Hatiboğlu, 2009, 442-443).

Hz. Ali ile Selmân'ın birlikte yer aldığı anlatılar Alevi-Bektaşî kültürü, ritüelleri ve inanç sistemindeki yerini göstermesi bakımından değerlidir. Çalışmamızın sonraki bölümlerinde yeri geldikçe bu anlatılar üzerinde durulacaktır. Bazı araştırmacılar Ahmed-i Yesevî'nin (öl. 1166) ilk mürşidi Arslan Baba'nın (öl. ?) Selmân-ı Fârisî olduğunu iddia etmişlerdir (Sertkaya, 1996, 101). Ancak bu iddia aklen ve naklen mantıklı değildir (Tatlı, 2018, 28).

Makale boyutlarını aşmamak için XIII. yüzyıldan 1, XIV yüzyıldan 3, XV. yüzyıldan 32, XVI. yüzyıldan 74, XVII. yüzyıldan 65, XVIII. yüzyıldan 75, XIX. yüzyıldan 83, XX. yüzyıldan 7 divan ve divançe olmak üzere 340 eserde Selmân-ı Fârisî'ye yönelik okumalar gerçekleştirildi.¹ Selmân bağlamında yapılan okumaların neticesinde XV. yüzyılda 5, XVI. yüzyılda 7, XVII. yüzyılda 5, XVIII. yüzyılda 10, XIX. yüzyılda 21, XX. yüzyılda 1 divan ya da divançede Selmân'a yer verildiği saptandı.

Divan şairlerinin Selmân-ı Fârisî'ye dair tasarrufları: “Divan Şiirinde Selmân-ı Fârisî'nin Hayatına Dair Kesitler” ve “Alevi-Bektaşî Öğretisi Bağlamında Selmân-ı Fârisî” altbaşlıkları altında ele alındı.

1. Divan Şiirinde Selmân-ı Fârisî'nin Hayatına Dair Kesitler

1.1. Fars Asıllı Olması

19. yüzyıl şairlerinden Giritli Hilâlî (öl. ?), Selmân'ın çocukluk çağında adının “Fars” olduğunu söyleyerek onun etnik kökenine atıfta bulunmaktadır. İkinci mısırada ise onun Hz. Peygamber'in hizmetine girmesini konu etmektedir:

Vakt-i sabâvetinde mahlası Fâris idi

Hizmet-Habîbe geldi o Selmân gelir gider

Giritli Hilâlî (Bilgi, 2019, 106)

“Çocukluk çağında adı Fars idi. Hz. Peygamber'in hizmetine girince o, Selmân anılır olmuştur.”

1.2. Yahudi'den Satın Alınması

Hanyalı Nûrî (öl. 1814-1815), Hz. Peygamber'in cömertliğini betimlemek için Selmân'ın özgürlüğü karşılığında Yahudi'ye altın verilmesi ve hurma fidanı dikilmesi hadisesini örnek göstermektedir:

Âzâd için Yehûdîden in'âm-ı zer ile

Selmâna dest-i bahşîşi hem bin fidân verir

Hanyalı Nûrî (Aydın, 2009, 243)

“Bahşış veren eli, Yahudi'den özgürlüğünü alması için Selmân'a altın ve binlerce fidan vermiştir.”

1.3. Müslümanlığı Kabul Edışı

Ailesi Mecusi olan Selmân da çocukluğunda bu dinin kaidelerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Ailesi onu iyi bir Mecusi olarak yetiştirmiş, o da Mecusilerin ateşini yakma görevini üstlenmiştir. Bir gün bir kiliseden içeri giren Selmân, Hristiyanların dua etmelerinden etkilenerek Hristiyan olur. Hristiyan olması sebebiyle ailesi Selmân'ın üzerinde baskı kurar. Bu baskılardan kurtularak Hristiyanlığı daha iyi öğrenmek amacıyla Şam, Musul, Nusaybin, Ammuriye'ye gider. Medine yakınlarındaki Vâdilkurâ denilen bir mevkide köle olarak bir Yahudi'ye satılır. Kuba'ya Hz. Muhammet'in yanına gelerek onun peygamber olduğunu anlayınca Müslümanlıkta karar kılar (Ortakçı, 2021, 15-21). Şairin nazarında Selmân Müslüman olunca imana mutluluk vermiştir:

¹ Yüzyıllara ait divan sayısının farklı olması çok sayıda esere ulaşmak kaygısından kaynaklanmaktadır.

Yine âmentü bi'llah didi Ahmed gördi k'ol Selmân

Ki yevmü'l-âhir'i andı şerâfet virdi î mânâ

Necmi Ali (Tızlak, 2020, 75)

“Yine Hz. Peygamber “âmentü billah” diyenin Selmân olduğunu gördü, böylece o ahiret gününü anarak imana şeref verdi.”

1.4. Hz. Peygamber’e Yakınlığı

16. yüzyıl şairlerinden Münîrî (öl. 1521?), Şehzade Ahmet’i (öl. ?) Hz. Peygamber’le aynı adı taşıması konusunda övmektedir. Şair, şehzadeye Selmân’ın Hz. Peygamber’e yakınlığı gibi olmasa da da Hassan kadar yakındır. Ashâb-ı Suffe arasında yer alan Selmân, Hz. Peygamber’in yakınında bulunmuş, onun övgüsüne mazhar olmuş, ondan hadis rivayet etmiştir. Şair, şiirini bu gerçeklik temelinde bina etmiştir:

Ân ki hem-nâm-ı resûlest der-ân kurb-ı Münîr

Gerçi Selmân ne-şod ammâ ki hemân Hassânest

Münîrî (Ersoy, 2010, 231)

“Hz. Peygamber’le adaş olan o (şehzadeye) Münîrî’nin yakınlığı Selmân gibi değilse de Hassan kadar vardır.”

“Sekaleyn” tabiri Kur’an-ı Kerim’de ve Hz. Peygamber’in hadislerinde “insanlar ve cinler”; bazı hadislerde ise “Kur’an ve Ehl-i Beyt” anlamında (Öz, 2009, 325) geçmektedir. Sekaleyn ibaresini her iki manayla değerlendirdiğimizde konumuzla alakalı sonuç değişmeyecektir. Aşağıdaki beyit Selmân ve Enes b. Mâlik (öl. 711-12) gibi Hz. Peygamber’in yanından ayrılmayan Ashâb-ı Suffe müdavimi iki sahabe üzerine tesis edilmektedir:

‘Âkîfî dergehüñüñ lâzımı ikbâl u şeref

İy rasûlü’s-sakaleyn âli çü Selmân u Enes

Hakîkî (Boz, 2017, 374)

“Dergâhına devamlı mutluluk ve şeref lazımdır, tıpkı insanların ve cinlerin peygamberi Hz. Muhammed’in ailesinden olan Selmân ve Enes gibi.”

1.5. Ehl-i Beyt’ten Sayılması

“Seyyidü’s-sâdât” tabiri “yüce kimselerin efendisi” manasına gelebileceği gibi “baba ve anne tarafından Hz. Ali’nin soyundan gelen kişilere” de denir (Küçükbaşcı, 2009, 40). Bu tabirin ilk anlamı Hz. Muhammet’e tekabül etmektedir. Farsça “Ehl-i Beyt” tamlaması “evin fertleri, ev halkı” manasındadır. Çeşitli görüşler olmakla birlikte Ehl-i Beyt Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma (öl. 632), Hz. Hasan (öl. 669), Hz. Hüseyin (öl. 680) ve On İki İmamdan oluşur. Bir görüşe göre sahabelerden Abdullah b. Mes’ûd (öl. 652-53) ile Selmân-ı Fârisî de Ehl-i Beyt’e dâhildir (Cebecioğlu, 2004, 185; Öz, 1994, 499). Aşağıdaki beyitte Selmân’ın sünnete uyması ve kendisinin Ehl-i Beyt’ten sayılması işlenmektedir:

Seyyidü’s-sâdât gördi ittibâ’-ı sünnetin

Fârisî Selmâna ehl-i beyt ile urdı lakab

Aşkî Mustafa (Bıyık-Yapa, 2007, 202)

“Seyyitlerin (yüce kimselerin) efendisi (Hz. Peygamber), sünnete uyduğunu görünce Selmân-ı Fârisî’ye ehl-i beyt lakabını verdi.”

Beyitte, varlık sahibi bir kimsenin gönlünün temiz olması durumunda Selmân gibi (züht ve takva sahibi) olacağı iddia edilmiştir. Ehl-i Beyt zümresi arasında kabul görüp Selmân gibi olmanın temel şartı olarak şair, pâk-dil (gönlü temiz) olmayı önceler ve vurgular. Pâk-dil lafzı ile Selmân’ın lakabına işaret eder:

Sâyir-i mahlûkdan bir kimse olsa pâk-dil
Ehl-i Beyt’ün fırkasından sayılır Selmân olur
Fuzûlî (Kılınç, 2021, 223)

“İnsanlardan herhangi bir kimsenin gönlü temiz olursa Ehl-i Beyt zümresinden sayılan Selmân (gibi) olur.”

“Eteğini tutmak” deyimini “eteğine yapışmak, güç sahibi bir kişiye bağlanarak onun koruması altına girmek, yardım istemek” (Saraçbaşı, 2010/I, 449) anlamlarını ihtiva etmektedir. 19. yüzyıl şairlerinden Himmetî (öl. ?), okuyucularına Ehl-i Beyt zümresine girme yolunda rehberlik etmektedir. Ona göre Ehl-i Beyt’e dâhil olmanın yolu Selmân’ın himmet elini ve eteğini tutmaktan geçmektedir. Selmân’a tabi olmak, ondan yardım dilemek Ehl-i Beyt’in kapılarını açacaktır:

Tâ kim olasın âl-i ‘abâ hayline dâhil
Şol himmet elin Himmetî Selmân eteğin dut
Himmetî (Özdil, 2019, 109)

“Ey Himmetî! Ehl-i Beyt zümresine dâhil olmak için Selmân’ın himmet elini ve eteğini tut.”

Baba Hüsnî (öl. 1942), Hz. Ali’yi sevdiğini, bununla birlikte Sünnî olduğunu açıklar. Bu yüzden herhangi bir şekilde sıkıntı yaşamadığını da söylemekten geri durmaz. Hz. Peygamber’in “Selmân minnâ ehle’l-beyti” (Selmân bizden, Ehl-i Beyt’tendir.) (Yılmaz, 2013, 606-607) şeklindeki hadisnin ilk kısmını iktibas ederek içinde bulunduğu psikolojiyi anlatabilmek adına okuyucularıyla paylaşmaktadır. Diğer yandan şair Selmân’ın da sünnî olduğunu ima ediyor:

Muhibb-i Murtazâ’yım lîk Sünnî
Gam itmeyim çünkü *es-Selmân minnâ*
Baba Hüsnî (Uğurlu, 2020, 424)

“Hz. Ali’yi sevmekteyim ancak Sünnî’yim. Dert etmem, çünkü Selmân bizdendir.”

1.6. Cennetle Müjdelmesi

Hz. Peygamber, “Muhakkak cennet şu üç kişiye özlem duyar: Ali, Ammâr (öl. 657) ve Selmân!” diyerek Selmân’ın cennete gireceğini (Gözün, 2020, 263) haber vermiştir. Celâlî (öl. 1818), Selmân’ın yüce cennet ile tertemiz olduğundan dem vurarak Hz. Peygamber’in hadisini akla getirmektedir:

Rîş-i pâk-i nebevî mûyına benzer Selmân
Olacak cennet-i a’lâ ile pâk-ender-pâk
Celâlî (Sarıkaya, 2008, 408)

“Selmân, yüce cennet ile tertemiz olunca Peygamberin temiz sakalının kılına benzer.”

1.7. Berber Olması

İrene Melikof (2005, 85) ahilerin pirlerinin Selmân-ı Fârisî olduğunu, ahilerin Bektaşilere sığındığını, Bektaşilerin Selmân'a duyduğu saygının ahilikten kaynaklandığını, onun meslek loncalarının piri olduğunu kaydeder. Fütüvvetnamelerde (Coşkun, 2021, 75-126; Çelik, 2022, 91-107) adının geçmesi yukarıdaki bilgileri doğrular mahiyettedir.

Selmân, Hz. Peygamber'in saçını tıraş etmesiyle berberlerin piri ve üstadı olarak kabul görmüştür. 18. yüzyıl şairlerinden Hacı Muhammed Şehrî (ö. ?), Ömer Ağa adında bir kişinin yeni bir berber dükkânı açması sebebiyle bir tarih kıtası kaleme almıştır. Bu dükkâna gelenler gönül rahatlığıyla tıraş olabilmektedir. Şair, berber dükkânını "tekke-i Selmân" olarak tavsif eder. Bu ibare Selmân'ın, berberlerin piri olmasını ve zahit kişiliğini telmih etmektedir:

'Ömer Ağa yaptı nev-dükkân kim
Her gelen idüp safâ itmez telâş

Şehriyâ târihini menkûla dir
Tekke-i Selmân'dur gel ol tırâş
Şehrî (İnan, 2022, 419)

"Ömer Ağa, her gelenin sefasını sürüp telaşlanmadığı yeni bir dükkân yaptı. Ey Şehrî! Bu dükkânın tarihini noktalı harflerle (şu şekilde) söyler: (Burası) Selmân'ın tekkesidir, gelip tıraş ol."

Şâkir Mehmed Efendi (öl. 1836) I. Abdülhamid'in (ö. 1789) şehzadesi Sultan II. Mahmud'u (ö.1839) tıraş ettirmesi münasebetiyle "Târîh-i Tırâş-ı Sultân Mahmûd" başlıklı bir tarih kıtası kaleme alır. Bu kıtada, tıraş olmanın "sünneti icra etmek" anlamına geldiğini beyan ederek Selmân'ın Hz. Peygamber'i tıraş etmesini hatırlatmıştır:

Tırâş itdirdi 'izzetle bu demde
Olup icrâ-yı sünnet ile mevdûd

İrişdi sırrıma Selmân-ı pâkden
Bu gûne resm-i târîh itdi mahdûd
Şâkir Mehmed Efendi (Yanbal, 2009, 586)

"(Sultan Mahmut, Şehzadesini) izzetle bu zamanda tıraş ettirdi. Sünneti icra edince sevildi. Mübarek Selmân'dan sırrıma ulaştı, bu şekilde bir tarih kıtası/manzumesi ortaya çıktı."

Abdûlmâlik Hilmi (öl. 1928), aşağıdaki beytinde kendi çağına ait genel bir kabulü şu şekilde dillendirmektedir: Kimse kendi başındaki saçlarını tıraş edemez. Teknolojinin gelişmesiyle bu durum ortadan kalkmış olmakla birlikte günümüzde de berberlerin geleneksel işlevi devam etmektedir. İkinci mısradan şair, saç tıraş yapan Selmân'ın (insanların saçlarını) kesmesi gerektiğini ifade ederek görüşünü desteklemektedir. Beyitte "Selmân" lafzı "berber"i temsil etmektedir:

Kendi başın kimse edemez tırâş
Tırâş ede lâzım Selmân-ı hırâş²
Abdûlmâlik Hilmî (Koro, 2015, 207)

2 Bu mısraın vezni bozuktur.

“Kimse kendi başını tıraş edemez. Saçı tıraş etmek için Selman (berber) gereklidir.”

Kıskançlık temalı şu şiirdeki hayalde sevgilinin kâkülü, Hıtâ miskini ayıplayıp kırmızı gülün kokusunu töhmet altında bırakmaktadır. Sevgilinin kâkülü Hıtâ miskinden ve kırmızı gülden daha güzel kokmaktadır. Şair, böylesine güzel kokan saçını Selmâna vermemesi konusunda sevgiliyi uyarmaktadır. Diğer ifadeyle sevgiliden saçlarını kestirmemesi istenmektedir. Zira Selmân, güzelin saçını havaya savuracaktır. “Hevaya vermek” kelime grubunu deyim olarak aldığımızda “boşa harcamak, heder etmek” (Ayverdi, 2020, 484) anlamına gelmektedir. Sevgilinin güzel saçları Selmân’ın eline geçince heder olacaktır. Şair, berber yerine Hz. Peygamber’in saçını kesen Selmân’ı anmakla istiare ve telmih sanatının anlamsal derinliğinden yararlanmaktadır:

Ta’n eyler kâkülün müşg-i Hıtâya
Töhmet eyler bûy-ı gül-i hamrâya
Tâ ki bir telini virür hevâya
Virme elin dest-i Selmâna zülfün
Nigârî (Bilgin, 2003, 296)

“Kâkülün (öyle güzel kokar ki) Hıtâ miskini mahcup eder; kırmızı gülün kokusuna töhmet eyler. Sakın saçını Selmân’a gösterme; zira (Allah korusun) bir telini dahi havaya verir, ziyan eder.”

Aşağıdaki beyit, bir halk inancını ve geleneğini aksettirmesi bakımından ilgi çekicidir. Bursalı İffet’in (öl. 1840) hayatını sürdürdüğü dönemde tıraş olunduktan sonra Hz. Selmân’a dua edildiği anlaşılmaktadır. Bu davranışın sebebi Hz. Selmân’ın Hz. Peygamber’in saçını tıraş etmesi olmalıdır:

Kurtaran renc-i tırâşdan serini
Eyleye Hazret-i Selmân’a du’â
Bursalı İffet (Arslan, 2005, 110)

“Başını tıraş sıkıntısından kurtaran Hazret-i Selmân’a dua etsin.”

Şair Cerrâh Ömer Lutfî’ye göre tıraş olmak Hz. Peygamber’in sünnetini icra etmektir. Bu noktada Müslümanlar tıraş olduklarında Hz. Muhammet’in saçlarını kesen Selmân’ın ruhu da huzura kavuşacaktır:

Tırâş olsun gelüp icrâ-yı sünnet eylesün yârân
Ki şâd olsun tırâş oldukda her dem rûh-ı Selmânî
Cerrâh Ömer Lutfî (Cergibozan, 2023, 497)

“Dostlar gelip sünneti icra edip tıraş olsun. Böylece tıraş oldukça her vakit Selmân’ın ruhu mutlu olsun.”

Baba Hüsnî ise berber Zühdi’yi berberlerin Selmân’ı olarak ilan etmektedir. Selmân berberlik mesleğinde üstat ve tecrübeli olmanın alegorisidir:

Lâ-ubâlî söylerim korkmam çekinmem kimseden
Zühdi-i ‘âlî-himem berberlerin Selmân’ıdır
Baba Hüsnî (Uğurlu, 2020, 411)

“Kimseden korkmadan, çekinmeden, aldırış etmeden ifade ederim ki Zühdi berberlerin Selmân’ıdır.”

1.8. Uzun Bir Hayat Sürmesi

Selmân'ın kaç yaşında öldüğü hususunda çeşitli bilgi, görüş ve kanaatler söz konusudur. Onun kaç yıl yaşadığı ile ilgili 150 ile 553 yıl arasında çeşitli rakamlar telaffuz edilmiştir (Hatiboğlu, 2009, 442). Kemâl-i Ümmî'ye (öl. 1475-76) göre Selmân-ı Fârisî dört yüz yıl önceden Hz. Peygamber'i sevip ona tabi olmak istemiştir. Beyit, Selmân'ın uzun bir hayat sürmesi hakikatini yansıtmaktadır:

Dört yüz yıldan ilerü Selmân-ı Fârisî

Anı sevüben istedi hoşdur hikâyeti

Kemâl Ümmî (Balbaba, 2009, 90)

“Dört yüz yıldan fazla onu seven Selmân-ı Fârisî, onu sordu/aradı, hikâyesi güzeldir.”

1.9. Tasavvufi Yönü, Zühdt ve Takva Sahibi Olması

Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin (öl. 1504-1505) *Silsilename* adlı eserinde, Hz. Ali'nin İslam tasavvufunun banisi olduğu, tasavvuftaki açık zikrin (zikr-i cehri) Selmân aracılığıyla geldiği (Kaya, 2009, 25) açıklanmıştır. Nakşibendilerin silsilesi Hz. Ebubekir ile başlayıp Hz. Selmân ile devam etmektedir (Hatiboğlu, 2009, 442).

Mescid-i Nebevî'de zamanının çoğunu ibadet ve ilim tahsil etmekle geçiren, bu mescidin yan tarafındaki odalarda kalan sahabelere Ashâb-ı Suffe denilmektedir. Ashâb-ı Suffe ibadet ve riyazât ile vakitlerini geçirmeleri sebebiyle ilk zahitlere benzetilmişlerdir. Sayıları yetmiş ile üç yüz arasında değişen Ashâb-ı Suffe arasında Ebû Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî (öl. 662-63), Ebû Hüreyre (öl. 678), Ebû Zer el-Gıfârî (öl. 653), Suheyb-i Rûmî (öl. 659), Abdullah b. Ömer (öl. 693), Abdullah b. Mes'ud ve Selmân-ı Fârisî gibi önemli isimler bulunmaktadır (Bolat, 2021, 111).

16. yüzyıl şairlerinden Günahkâr (öl. ?), aşağıdaki beyitte riyakârlığını hikâye etmektedir. Şairin elinde dindarlığını temsilen tespih ve asa varken bir yandan da diliyle yalan söylemekte ve hatalar yapmaktadır. İçi riya doludur, ancak görünüş olarak Selmân'a benzemektedir. Selmân lafzı, beyitte takva sahibi, samimi bir Müslümanlığa karşılık gelmektedir:

Elümde tesbîh ü 'asâ dilümde tezvîr ü hatâ

İçüm riyâdur mutlakâ taşumda Selmân olmışam

Günahkâr (Bilge, 2008, 143)

“Elimde tespih ve asa, dilimde yalan ve hata. İçim riya, fakat dıştan Selmân gibiyim.”

Aba, geniş ancak kısa bir gömlek çeşididir. Bu tür gömlekler insan dizinden biraz aşağıya doğru iner. Keçi kılıyla dokunmuş kalın ve kaba kumaştan imal edilir. Dervişlerin tercih ettiği bir elbisedir. Bu elbisenin kökeni Hz. Muhammet'e kadar uzanır. Mutasavvıflar için abadan yapılan elbise giymek Hz. Peygamber'in sünnetine uymanın göstergesidir (Cebecioğlu, 2004, 9). Kaba ise “Üstte giyilen elbise, önü daima açık duran kaftan, cübbe” manasına gelir. İbrahim Gülşenî (öl. 1534), cübbesini çıkarmadığını ifade ederek ne yapması gerektiğini dostlarına sorup yardım istemektedir. Yardım talebinin sebebi ikinci mısradaki açıklığa kavuşmaktadır. Zira Selmân'ın abası şairin eline geçmemiştir. Kaba (kaftan) dünyaya ilişkin hususları, onları terk etmemeyi; Selmân'ın abası ise dervişliği simgelemektedir:

Çıharmadın kabâmı din ki n'idem

Elegirmez çü Selmân'un 'abâsı

İbrahim Gülşenî (Avçin, 2021, 1389)

“Cübbemi çıkarmadım, söyleyin, ne yapayım? Çünkü Selmân'ın hırkası ele geçmez.”

“Razı olma” anlamına gelen Arapça kökenli rıza kelimesi tasavvuf ıstılahı olarak “Allah'ın hükmüne ve kazasına itiraz etmemek” demektir. Rıza kapısı tamlaması “tasavvuf yoluna” delalet etmektedir (Cebecioğlu, 2004, 517). Misli İsmâîl Hakkı (öl. 1870), muhatabına rıza kapısını (tasavvuf yolunu) Selmân'a sormasını önermektedir. Selmân, züht ve takvasıyla öne çıkan ashab-ı suffe arasında mümtaz bir şahsiyettir. Beyitte Selmân'ın bu yönü okuyucuya sezdirilmektedir. Nakşibendilik gibi bazı tarikat silsilesi içerisinde adının geçmesi neticesinde “Selmân” lafzı, “ondan el almış, onun halefi olan tarikat şeyhi” olarak okunabilir. Muhataba, bu zamanın Ali tabiatlısının kim olduğunu Selmân'dan el alan şeyhine sorması tavsiye edilmektedir:

Şimdi bu vaktin 'Alî-meşreb[i] kimdir der isen

Gör rızâ bâbını Selmânına sor sorma bana

Misli İsmâîl Hakkı (Gökçe, 2011, 149)

“Şimdi bu zamanın Ali tabiatlısı kimdir der isen rızâ kapısını gör, Selmân'ına sor, bana sorma.”

2. Alevi-Bektaşî Öğretisi Bağlamında Selmân-ı Fârisî

2.1. Hz. Ali Menkıbesi

Hz. Ali'nin (öl. 661) velayetine dair kıssalardan birinde Hz. Selmân ile yaşananlar anlatılır. Selmân hırkasına teyel yaparken Hz. Ali yediği hurma çekirdeklerini onun üzerine atar. Üç yüz otuz yaşında olan Selmân, bir çocuğun kendisine karşı yaptığı bu kaba davranışa kızar. Hz. Ali de kendisinin bir çocuk olarak görülmesine öfkelenir. Hz. Ali, Selmân'a Deşt-i Erzene'de aslandan onu kurtaranın kendisi olduğunu açıklar. Selmân, bu duruma kanıt isteyince Hz. Ali, Selmân'ın verdiği çiçekleri gösterir. Bu çiçekler arasında nergis de zikredilir. Selmân çiçekleri görünce Hz. Ali'den özür diler. Hikâyeye göre Selmân yaşadığı bu hadiseyi Hz. Muhammed'e nakleder (Harmancı, 2022, 100-101). Bazı şairler Hz. Ali'yi överken bu anlatıya telmih sanatının imkânlarından yararlanarak temas ederler.

Hz. Ali ile ilgili menkıbe yediği hurma çekirdeklerini Selmân'a atmasıyla başlamaktadır. O gün üç yüz otuz yaşında bir ihtiyar olan Selmân, o vakit küçük bir çocuk olan Hz. Ali'nin bu davranışına sinirlenir (Harmancı, 2022, 100). Bu hadise etrafında düzenlenen aşağıdaki bentte Selmân Hz. Ali'den merhamet ve yardım ummaktadır:

Bir gün kenâr-ı bâğçede Selmân turırdı yâ

'Uryân bürehne idi ayagında bir gedâ

Hurmâ çekirdeğin urur idün ana şehâ

Selmân dir idi atma gel-e Şâh-ı lâ-fetâ

Rahm eyle bana âh u amân yâ 'Alî meded

İtdirme bana âh u hemân yâ 'Alî meded

Necmi Ali (Tızlak, 2020, 85)

“Bir gün bahçenin kenarında üstü çıplak, yoksul Selmân dururdu ya. Ey padişah! Ona hurma çekirdeğini atardın. Selmân, ‘Atma gel, lâ-fetâ şahı!’ derdi. Ah bana merhamet et, aman eyle, ey Ali medet! Bana ah ettirme, ey Ali medet!”

Ailesi, din değiştirip Müslüman olan Selmân’ı cezalandırmak için Fars ülkesinde bulunan Deşt-i Erzene’ye yollar. Orada gidenleri öldüren bir aslan vardır. Selmân Deşt-i Erzene’de suya girer. Bu esnada aslan suyun kenarına gelip onun elbiseleri üzerinde oturarak beklemeye başlar. Selmân’ın Allah’tan yardım istemesi üzerine bir atla Hz. Ali gelir ve kılıçla aslanı öldürür. Rivayete göre Selmân, bu olayı üç yüz otuz yıl önce yaşamıştır (Harmancı, 2022, 100-101).

Divan şairlerinden bazıları Hz. Ali’nin Selmân’ı aslandan kurtarmasına dikkat çeken imgeler tertip etmiştir. 16. yüzyılın ve Türk edebiyatının önemli şairlerinden Fuzûlî (öl. 1556) de, Alevi- Bektaşî öğretisinde ve anlatılarında tasvir edilen, Hz. Ali’nin zor durumdaki Selmân’ı aslandan kurtarması hadisesine gönderme yapmaktadır:

Gehî muhtâca virmiş Kanberi tugyân idüp lutfi

Gehî aslandan almış muztarib hâletde Selmânı

Fuzûlî (Kılınç, 2021, 286)

“Bazen (Hz. Ali’nin) lütfü coşup Kamber’i muhtaca vermiş. Bazen sıkıntılı bir durumda aslanın elinden Selmân’ı kurtarmış.”

Alevi kültür, inancı ve geleneğine bağlı bir şair olan Necmi Ali (19. yüzyıl) de Hz. Ali’nin aslanı öldürerek Selmân’ı kurtarması hadisesini şiirinde işlemektedir:

‘Alî’dür eyleyen Selmân’ı tahlîs

Urup şîri iden yeksân ‘Alî’dür

Necmi Ali (Tızlak, 2020, 83)

“Aslanı vurup yere düşüren Selmân’ı kurtaran Ali’dir.”

Deşt-i Erzen ya da Deşt-i Erzene Hz. Ali’nin Selmân’ı aslandan kurtarması hadisesinin cereyan ettiği coğrafyanın adıdır. Ancak bu yer ismi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamadı. Karamanlı Aynî (öl. 1490/1494?), Hz. Ali’nin dünyadaki tüm insanların korkularını bertaraf edecek olması savına onun Deşt-i Erzen’de Selmân’ı kurtarmasını delil olarak sunmaktadır:

‘Alîdür kurtaran şeksüz cihân halkını havfinden

Bilürsin Deşt-i Erzende ‘Alî kurtardı Selmânı

Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, 286)

“Cihan halkını korkusundan kurtaran şüphesiz Hz. Ali’dir. Hz. Ali’nin Deşt-i Erzen’de Selmân’ı kurtardığını bilirsin.”

Ednâyî’nin (19. yüzyıl) de aralarında olduğu bazı şairler, Hz. Ali’nin Selmân’a nergis verdiğini anımsatarak yukarıda zikredilen sahneyi ima etmektedir. Şaire göre, Selmân’ın sözü Bektaşî şeyhlerinin süsüdür. Beyitte Bektaşîler nazarında Selmân’ın kıymeti gözler önüne serilmiştir:

Deyişi er zeyni Selmândan nergîsi alandır ‘Alî

Üç yıldan Selmâna nergîsi virendir ‘Alî³

Ednâyî (Dural, 2007, 296)

“Hz. Ali, sözü Bektaşî şeyhlerinin süsü olan Selmân’dan nergisi alandır. Hz. Ali,

3 Beytin vezni aksamaktadır.

üç (yüz) yıl önce Selmân'a nergisi verendir.”

Bazı şairler gibi Şah İsmail Hatâyî (öl. 1524) de Hz. Ali menkıbesine atıfta bulunmaktadır. Selmân'ın üç yüz yıl önce toplayıp Hz. Ali'ye verdiği bir deste nergisi aynı yerde Hz. Ali'nin Selmân'ın kendisine taze olarak verdiğini kaydetmektedir. Hz. Ali'nin velayetine güçlü desteğini ve inancını bu ifadelerle temellendirmektedir:

‘Alî oldur ki Selmâna ‘aceb bir deste nergisni

Hemân-dem tâze gösterdi üç üz yıl dirdügi yirden

Hatâyî (Macit, 2017, 486)

“Hz. Ali, Selmân'a bir deste nergisi üç yüz yıl (önce) topladığı yerden hemen taze gösterendir.”

Söylenceye göre Hz. Ali, Selmân'a Deşt-i Erzene'de kendisini aslandan kurtardığını söyler. Selmân, bu duruma Hz. Ali'den bir kanıt getirmesini ister. Hz. Ali, Selmân'ın, olayın gerçekleştiği vakit verdiği çiçekleri taze olarak gösterir. Bu çiçekler arasında gül de zikredilir. Kaldı ki gül, Farsça çiçek anlamına gelmekte olup bütün çiçeklerin genel adıdır. Bu anlamda kullanılmış olabilir. Aşağıdaki beyit bu kıssa bağlamında kurgulanmış ve Hz. Ali'nin kerameti öne çıkarılmıştır:

Üç yüz ıldan sonra Selmân itdi senden imtihân

Virdün anun destine gül tâze vü ter yâ ‘Alî

Hatâyî (Macit, 2017, 247)

“Üç yüz yıldan sonra Selmân seni imtihan etti. Onun eline taze bir gül verdin, ey Ali!”

Necmi Ali'ye göre olayın yaşandığı vakit Hz. Ali yedi yaşında, Selmân ise yüz yaşındadır. Fakat Alevi-Bektaşî rivayetlerinde yaş farklılık göstermektedir:

Yedi yaşında idi velî ol zamân şehâ

Selmân yüz yaşında idi dinle ibtidâ

Bu sırrı Necmiyâ ‘Alî kıldı o demde yâ

İtdüm huzûr-ı hazretine cânım ilticâ

Sana fedâ bu tendeki cân yâ ‘Alî meded

Ey eşref-i zemîn [u] zamân yâ ‘Alî meded

Necmi Ali (Tızlak, 2020, 86)

“Ey padişah! Önce dinle, dost o zaman yedi yaşında idi, Selmân ise yüz yaşında idi. Ey Necmî! Ali, bu sırrı o vakit gösterdi. Hazretinin katına canımı iltica ettim. Bu bedendeki can sana feda ey Ali, medet! Ey yeryüzünün ve zamanın en şerefli, ey Ali, medet!”

Hz. Ali ile Selmân Hz. Muhammet'in huzuruna varırlar. Hz. Peygamber, Selmân'a Hz. Ali her ne kadar yeni doğmuş çocuk ise de işin aslına bakmasını salık verir. Deşt-i Erzene'de onu aslandan kurtarmasından dolayı şükran duyan Selmân, Hz. Ali'ye bir demet çiçek verir. Hz. Ali bu olayı hatırlatmak için çiçekleri Selmân'a gösterir. “Bir top çiçek çıkardı” yargısıyla yukarıdaki olay akıllara getirilmektedir:

Ahmed didi ‘Aliyy-i velî gerçi tıfl-ı ter

Lâkin ki bâtına hele gel eyle bir nazar

Bir top çiçek çıkardı ‘Alî’dür didi meger

Selmân vedî’a virmiş idi ana pîşter

Selmân gördi didi beyân yâ ‘Alî meded

Ey pâdişâh-ı kevn u mekân yâ 'Alî meded

Necmi Ali (Tızlak, 2020, 86)

“Ahmet, ‘Allah’ın dostu olan Ali her ne kadar yeni doğmuş bir çocuk ise de gel işin aslına bilhassa bir bak!” dedi. Bir top çiçek çıkarınca ‘Alidir!’ dedi. Meğer Selmân ona daha önceden bir hediye vermişti. Selmân açıkça görünce ‘Ey Ali medet’ dedi. Ey kâinatın padişahı, ey Ali medet!”

2.2. Hz. Ali’ye Bağlılığı

Bazı şairler Selmân’ın Hz. Ali’ye bağlılığını dile getirmişler, bu perspektifte Divan şiiri estetiği sınırları içerisinde hayaller tasarlamışlardır. Aşağıdaki bentte de zahide çeşitli öğütler verilmiş, Hz. Ali’ye Selmân gibi kul olması tembihlenmiş, böyle yapması hâlinde mahşer gününde Hz. Peygamber’in ona şefaate edeceği haber verilmiştir, Selmân ismi şiirde Hz. Ali’ye bağlılığı ve sadakati temsil etmektedir:

Gezme bu kesrette ey zâhid yeter civân gibi

Geç kanâ’at tahtına hükm it müdâm sultân gibi

Katreni deryâya sal cûş eylegil ’ummân gibi

Murtazâ’nun bendesi ol Hazret-i Selmân gibi

Rûz-ı mahşerde şefî’un ola şâh-ı enbiyâ

Egribozlu Mehmed Emin Sırrî (Cansever, 2005, 34)

“Ey zahit! Yeter artık, bu kesrette genç gibi gezme. Kanaat tahtına geçip daima sultan gibi hükmet. Damlanı denize atıp okyanus gibi coş. Hz. Selmân gibi Hz. Ali’nin kulu ol. (Böyle yaparsan) mahşer gününde Hz. Peygamber şefaatin olur.”

Misli İsmâil Hakkı, gönül verdiği güzeli kendi dini ve tasavvufi düşünce sistemiyle bağdaştırarak çeşitli şekillerde resmetmektedir. Şairin gönlünü alan güzel, Hz. Ali’nin soyunu sevenlerin baş tacı ve Hz. Ali gibi hayat süren sadıkların Selmân’ıdır:

Muhibb-i hânedânın tâcısın serde şeh-i nâzım

’Ali-meşreb olan sâdıkların Selmân’ı dil-bersin

Misli İsmâil Hakkı (Gökçe, 2011, 88)

“Naz (ülkesinde) padişah (olan güzelim)! Hz. Ali’nin soyunu sevenlerin baş tacısın. Hz. Ali tabiatlı sadıkların Selmân’ı olan güzelsin.”

Karamanlı Aynî, padişah (olarak gördüğü kimseye) bir yalan söylemiştir. Bu yalanın affı için Ehl-i Beyt hakkını ortaya koymaktadır. “Sıdk” lafzı “içten, yürekte bağlanma, bağlılık, sadakat” (Ayverdi, 2020, 1099) manalarına gelmektedir. Şair, padişaha olan bağlılığını Selmân’ın (Hz. Ali’ye olan) sıdkı (sadakati) ile somutlaştırmaktadır:

Pâdişâh Ehl-i Beyt’ün hakkı ’afv it kizbini

Çün bilürsin var dilümde sıdk-i Selmânî dürüst

Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, 352)

“Ey padişah! Ehl-i Beyt’in hakkı için (sana) yalan söyleyeni affet. Çünkü bilirsin ki gönlümde tamamen Selmân’ın (sana olan) içten bağlılığı var.”

2.3. Hz. Ali’ye Hizmet Etmesi

Bektaşiler, on yedi kemerbesteye saygı gösterirler. On yedi kemerbeste Hz. Ali’nin yakın dostları ve onun kabul ettiği kişilerdir. On yedi kemerbestenin ilki

Selmân-ı Pâk'tır. Alevi-Bektaşî inancına göre o, bu dünyada Hz. Ali'nin yakın dostu ve yardımcısıdır. Ahiret hayatında ise kendisinin Hz. Ali'nin hizmetkârı olduğu iddia edilir. Beşler Selmân ve Cebrail ile birlikte Yediler olarak isimlendirilmiştir (De Jong, 2005, 261).

“...hakkı için” söz kalıbı “... üzerine and olsun ki anlamında yemin sözü” olarak (Ayverdi, 2020, 458) kültürümüzde önemli bir işleve sahiptir. Seyyid Ahmed Cemâlî (19. yüzyıl), tüm günahlarının affı için Hz. Ali'ye hizmet edip ona sadık olan Selmân ile Kanber üzerine yemin etmektedir:

Bagışla Seyyid'in cümle günâhın

Be-hakk-ı hâdim-i Selmân u Kanber

Seyyid Ahmed Cemâlî (Karakuş, 2019, 113)

“(Hz. Ali'nin) hizmetçisi Selmân ve Kanber'in hakkı için Seyyid'in tüm günahlarını bağışla.”

Hatâyî, kendisini haşmet, hikmet ve hizmet bakımından açıklarken aşağıda zikredilen kavramlardaki meşhur şahsiyetlere yer vermektedir. Şair kendisinin haşmette Süleyman, hikmette Lokman, hizmet etme hususunda ise Selmân gibi Ali'nin kölesi olduğunu tahayyül etmektedir:

Süleymânem der îh haşmet çü Lokmânem der îh hikmet

Çü Selmânem der îh hıdmet 'Alî râ bende-fermânem

“Haşmette Süleyman, hikmette Lokman gibiyim, hizmette Selmân gibi Ali'nin kölesiyim.”

Hatâyî (Macit, 2017, 588)

Hz. Ali övgüsünde yazılan Himmetî'nin aşağıdaki beytinde onun çeşitli özelliklerine değinilir. Bunlardan biri Selmân'ın şahı olmasıdır. Diğer bir deyişle Selmân, Hz. Ali'nin kulu mesabesindedir:

Yâr-ı Ahmed zevc-i Zehrâ bâb-ı şeppe ü şüpper

Mîr-i Mâlik Şâh-ı Selmân Hâce-yi Kanber gerek

Himmetî (Özdil, 2019, 275)

“Hz. Peygamber'in dostu, Fatimatü'z-Zehrâ'nın eşi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in kapısı; Mülkün sahibi, Selmân'ın padişahı, Kamber'in Hocası (Hz. Ali) gerekir.”

2.4. Kutup Olarak Görülmesi

Arapça kökenli bir kelime olan kutup “değirmen taşının mili” anlamına gelir. Kutup manevî olarak derecesi en büyük, âlemin ruhu bir kuldur. Kutup kendi kafasına göre değil, Allah'ın izni ve emriyle hareket eder. Kâinat idare bakımından onun etrafında döner, Allah tüm kâinatı onun emrine vermiştir (Cebecioğlu, 2004, 385-386). Kutup terimi gavs, sâhibü'z-zamân, sâhibü'l-vakt, insân-ı kâmil kelimeleriyle ifade edilir. Tasavvuf öğretisinde kutup, kâinatın idaresinden sorumlu olan, velîler piramidinin en tepesinde olan şahsiyettir. Allah adına tüm kâinatı yöneten, en büyük velî olan kutup, maddî ve manevî her türlü tasarruf yetkisine sahiptir (Ocak, 1999-2000, 52). Sözlükte kelimenin tasavvufî manası “Manevî mertebelerin en yüksekinde bulunan kimse; zahir ve batın âlemlerinin idarecisi, âlemin kalbi, âlemde Hakk'ın halifesi vazifesindeki insan-ı kâmil (Her devirde bir tane olduğu kabul edilir.)” (Ayverdi, 2020, 721) şeklinde açıklanır.

Mislî İsmâîl Hakkı, padişah olarak Hz. Ali'yi, kutb-ı devrân-ı zamân (zamanın halifesi) olarak Selmân'ı kabul eder:

Haydar-ı Kerrâr-ı râh-ı Mustafâ'dır şâhımız

Kutb-ı devrân-ı zamân Selmân'ımız

Mislî İsmâîl Hakkı (Gökçe, 2011, 220)

“Padişahımız, Mustafa'nın yolunun (yolcusu) döne döne saldıran aslan (gibi kuvvetli Hz. Ali)dir, zamanın halifesi Selmân'ımızdır.”

2.5. Şairin Selmân Gibi Olmak İstemesi

On İki İmam övgüsündeki müseddeste yer alan aşağıdaki mısralarda Selmân, Hz. Ali'nin sadık kölesi Kanber ile birlikte zikredilmektedir. Haccâc-ı Zâlim, Hz. Ali'ye olan sadakati ile meşhur olan ve daha sonra azat edilen Kanber'i şehit etmiştir (Canım, 2016, 302). Şair, inanç dünyasında Hz. Peygamber'e Selmân-ı Pâk, Hz. Ali'ye ise köle Kamber (öl. 694) (gibi) olduğuna inanmaktadır. Beyitte Selmân, “sadakati” sembolize etmektedir:

Cân u dilden âline evlâdına yüz bin selâm

Birine Selmân-ı pâküm birine Kanber gulâm

Azbî Baba (Bayram, 2006, 203)

“Can ve gönülden (onların) ailesine ve çocuklarına binlerce selam olsun! Birine (Hz. Peygamber'e) pak Selmân'ım, birine (Hz. Ali'ye) köle Kamber (olmuşum).”

Seyyid Mehmed Emin (öl. 1718-19), arifler meydanının usta at binicisi ve Selmân oldukları konusunda sevdiği mürşidi üzerine yemin etmektedir. Şair, takva ve züht düzeylerinin yüksekliğine Selmân ile işaret etmektedir. Nitekim Selmân züht ve takva sahibi bir sahabe olarak ön plana çıkmıştır. Öte yandan şair “fâris” kelimesinin “Fars” anlamı ile Selmân arasında ihâm-ı tenasüp sanatı yapmaktadır:

Sevdiğim insân-ı kâmil Hakk için Seyyid bu gün

Fâris-i meydân-ı ârifân olmuşuz Selmân bizüz

Seyyid Mehmed Emin (Müftüoğlu, 2011, 209)

“A sey-yid! Sevdığım kâmil insanın hakkı için bugün arifler meydanının usta at binicisi olmuşuz, Selmân biziz.”

2.6. Şiirlerde Alevi-Bektaşiliğin Önemli İsimleriyle Anılması

Divan şairleri Alevi-Bektaşî inanç sistemi bağlamında Selmân'ı çeşitli isimlerle anmışlardır. Bu isimlerden Hz. Ali, Ebû Zer ve Kanber ile ilgili şiir örnekleri diğerlerine nazaran daha fazla olduğu için bu iki isme bilhassa değinmekle yarar bulunmaktadır. Ayrıca Câbir b. Abdullah (öl. 697) ile ilgili şiir de konumuz bağlamında önem taşımaktadır.

2.6.1. Hz. Ali

Şiiliğin kollarından olan Seydiler'e göre Hz. Muhammet, Ali ve Selmân aynı ve tek bir kişidir (Bar-Asher ve Kofsky, 2005, 151). Nizâriyye doktrinine göre mevcut imam Ali ile özdeşleşerek onun ruhi gerçekliğinde tecelli etmekte, ona inananlar da Selmân-ı Fârisî ile özdeşleşmektedir (Hatiboğlu, 2009, 443)

Hz. Ali ile Selmân'ın Deşt-i Erzene'de yaşadıkları olağanüstü vakıya sahabe şaşırmıştır. Birkaç kişi bu vakadaki hikmeti anlayabilmiştir. Selmân, Hz. Ali'nin

kendisini aslandan kurtardığı olayın hakikat olduğunu, Hz. Ali'nin doğru söylediğini tasdik etmiştir. “Lahmuke lahmî” (Etin, etimdir.) demiştir. Bu tabir aslında Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yönelik söylediği bir sözdür. Ancak Selmân, Hz. Ali'ye bu sözü söyleyerek ona bağlılığını ve özde onunla bir olduğunu açıklamıştır:

Sahabe şaşdı kaldı bu esrâra ol zamân
Birkaç kimesne hikmeti bildi o dem hemân
Saddakte yâ 'Ali didi Selmân nâ-gehân
Lahmuke lahmî didi dahı virdi bir nişân
Birlikde oldı cân u cihân yâ 'Alî meded
Sen oldığın kutb-ı cihân yâ 'Alî meded
Necmi Ali (Tızlak, 2020, 86)

“O zaman sahabe bu sırlara şaşı kaldı. O vakit sadece birkaç kimse hikmeti anladı. Selmân ansızın ‘Doğru söyledin ey Ali’ dedi. ‘Etin, etimdir.’ dedi ve bir işaret verdi. Can ve cihan bir arada oldu, ey Ali, medet! Sen cihanın kutbu oldun, ey Ali, medet!”

2.6.2. Ebû Zer el-Gıfârî

Yağmacı bir kabile olan Gıfâr kabilesine mensup olan Ebû Zer, hiçbir zaman kabilesi gibi putlara tapmamıştır. Müslüman olmadan iki üç yıl önce Allah'a kulluk bilinciyle ibadet etmeye başlamıştır. İlk Müslümanlar arasında bulunan Ebû Zer, her zaman Hz. Peygamber'in yakınında bulunmuş, ona hizmet etmiştir. Mescid-i Nebevî'de, Ashâb-ı Suffe ile birlikte kalmış, Hz. Muhammet vefat edince halifelik makamına Hz. Ali'nin uygun olacağını düşünmüş, ancak diğer halifelere biat etmekten de geri durmamıştır. Medine'ye üç mil mesafede Mekke yolu üzerinde konumlanan Rebeze'de 653 yılının temmuz ayında ölmüştür. Fakirleri, düşkünleri korumuş ve kollamış, onları himaye etmiştir. Mütevazı, cesur, doğru sözlü ve açık kalpli biridir.. Hz. Peygamber onun hakkında “Gökkubenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zer'den daha doğru sözlü bir kimse yoktur.” buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber, “Ebû Zer, yeryüzünde İsa b. Meryem'in zühdüyle yürür.” beyanı ile onun züht ve takva konusundaki hassasiyetine dikkat çekmiştir (Aydınlı, 1994, 266-268).

Hanyalı Nûrî, Selmân ve Ebû Zer'in Hz. Ali'nin kulu, kölesi olduğunu tasavvur etmektedir. Şair, “Kulu, kölesi” ibaresi ile Hz. Ali'ye samimi ve yürekten bağlılığı kastetmektedir:

Şeh-bâz-ı şikâr-gîri Haydar
Selmân kölesi kulu Ebû-zer
Hanyalı Nûrî (Aydın, 2009, 493)

“Avcı doğan olan Haydar'ın kölesi Selmân, kulu Ebû Zer'dir.”

Hatâyî, Hz. Ali'nin bazı niteliklerini sıralar. Hz. Muhammed ve amcasının oğlu Hz. Ali, Kureyş'e bağlı Benî Hâşim (Hâşimoğulları) aşiretine mensuptur. Şair, Hz. Ali'yi nûr-ı çeşm (gözünün nuru), seyyid-i 'âlî-neseb (yüce soylu Efendi) olarak tarif eder. Ayrıca Hz. Ali, Kamber'in padişahı, Hz. Ebû Zer'in beyi, Selmân'ın canıdır:

Nûr-ı çeşmüm âl-i Hâşim seyyid-i 'âlî-neseb
Şâh-ı Kanber mîr-i Bû Zer cân-ı Selmân yâ 'Alî
Hatâyî (Macit, 2017, 257)

“Gözümün nuru, Hâşim ailesinden, yüce soylu Efendi! Kamber'in padişahı, Ebû Zer'in beyi, Selmân'ın canı olan ey Ali!”

2.6.3. Kamber

Kamber, Hz. Ali'nin özgürlüğüne kavuşmuş siyahi kölesinin adıdır. Hz. Ali'ye sadakati ile Alevi-Bektaşî kültüründe yerini almıştır. Hz. Ali'nin muhafızı olmuş, o evden çıktığında peşinden ayrılmamış, onu kötülüklerden korumuştur. Hz. Ali vefat ettikten sonra ona bağlılığını her ortamda dillendirmiş, Haccâc'ın yüzüne karşı Hz. Ali'yi methettiği için 714 tarihinde öldürülmüştür. Bektaşîlik terimi olan “kanber-i Ali” Bektaşîlerin bellerine bağladıkları bir kemerdir. Yine “kanberiyye” kalın bir kuşağa bir halka ile tutturulmuş, yumruk biçiminde ya da daha küçük bir şeydir. Kanberiyye takmak; Ehl-i Beyt'e bağlılığın, erenlere hizmet etmenin ve bekâr kalmanın timsalidir (Cebecioğlu, 2004, 348). Kanber-i Ali ve kanberiyye gibi iki ıstılahın varlığı Kamberin Alevi-Bektaşî kültüründeki yeri hakkında bize fikir verecektir.

Şu nakil de konuyla alakalı önemi haizdir: Hz. Peygamber ashaptan kendilerine iki kardeş edinmelerini ister. Hz. Muhammet, Hz. Ali'yi kendisine kardeş seçer, ondan kendisine inanan ve takip edenlerin kuşağını bağlamasını diler. Hz. Ali, Selmân, Kamber ve Süheyl'in beline kuşak bağlar (Gülten, 2023, 58).

Türkçe Sözlük'te “kamber” lafzının “sadık köle” (Parlatır vd., 1998/II, 1421) anlamı ile Divan şiirinde “kanber”in sadakati, bağlılığı ve kulluğu temsil etmesi birbiriyle anlam bakımından örtüşmektedir. Çok sayıdaki beyitte, kanber ile Selmân birlikte zikredilmiştir.

Hatâyî'nin inancına göre Hızır ve İlyas Hz. Ali'nin aciz kullarıdır. Hz. Ali, Kamber ve Selmân'ın beyidir. Kamber ile beraber şiirlerde yer alması Alevi-Bektaşî ve Şiilerin Selmân'a bakışı ile Selmân'ın Hz. Ali'nin dünyasındaki konumunu göstermesi bakımından önemlidir:

Kemîne çâkeridür Hızır ü İlyâs
Emîr-i Kanber ü Selmân 'Alîdür
Hatâyî (Macit, 2017, 348)

“Hızır ile İlyas, onun âciz kuludur. Kamber ve Selmân'ın beyi Ali'dür”

Hâşim Baba (öl. 1782), Kamber ve Selmân gibi olmak için gerekli hususları sıralamaktadır. Buna göre Hz. Hüseyin'in (öl. 680) kabrini canı gibi kıymetli görmek, Ehl-i Beyt'e vasil olmak, tevella zevkini sürmek Kamber ve Selmân gibi olmanın, Hz. Ali ve onun sülalesine bağlılığın gerekleridir:

Meşhedi cânı gören âl-i 'abâya iren
Zevk-i tevellâ süren Kanber (u) Selmân olur
Hâşim Baba (Yalçınkaya, 2008, 147)

“(Hz. Hüseyin'in) kabrini canı görüp Ehl-i Beyt'e eren, tevellâ zevkini süren Kamber ve Selmân (gibi) olur.”

2.6.4. Câbir b. Abdullah

16. yüzyıl şairlerinden Muhîti (öl. ?), vahdet-i vücud felsefesi çerçevesinde Fazlullah'ın nutku olan otuz iki harfin her bir harfinin ilk mısra da Hz. Ali, ikinci mısra da Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin, üçüncü mısra da Hz. Ali'nin atı Döldül ve sadık kölesi Kamber, son mısra da ise Câbir b. Abdullah ve Selmân olduğunu ifade etmektedir. Câbir b. Abdullah, 607 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Hz. Muhammed'in övdüğü ve kendisine ilgi gösterdiği sahabelerden biridir. Binden fazla naklettiği hadis ile en fazla hadis rivayet eden altı sahabe arasına girmiştir. Şii kaynaklar, Şii akidesinin esaslarını oluşturan konularda onun rivayetlerine başvurmuştur. Sadece Şii

kaynaklarda geçen On İki İmam ile ilgili rivayetlerin aktarıcısı olarak Alevi-Bektaşî kültüründe de önemli bir yeri vardır (Kandemir, 1992, 530-531). Hz. Ali’ye sevgisi ve bağlılığı sebebiyle tenasüp sanatı yoluyla Selmân’ın adı zikredilmiştir:

Hem hayder-i safder-durur

Hem Şeppir ü Şepper-durur

Hem düldül ü kanber-durur

Hem Câbir ü Selmân-durur

Muhîti (Şahin, 2022, 450)

“Hem cengâver Aslan (gibi güçlü Hz. Ali)dir. Hem Hasan ve Hüseyin’dir. Hem Düldür ve Kanber’dir. Hem Câbir b. Abdullah ve Selmân’dır.”

2.7. Selmâna Çıkmak

Hz. Muhammet bir gün Hz. Ali’nin evine onu ziyarete gider. Bu sırada Hz. Ali’nin tertip ettiği ve başkanlığını yaptığı kırklar evde Alevi-Bektaşilere özgü Ayin-i Cem adını verdikleri bir ibadeti yapmaktadır. Hz. Peygamber eve vardığında orada kırk değil, otuz dokuz kişi varmış. Selmân, Allah rızası için eline keşkül alıp kırklar için bir şeyler toplamaya gitmiş. Hz. Ali kırkların birliğini kanıtlamak için hançerle birinin kolundan kan akıtır, hemen diğerlerinden de kan akmaya başlar. Evin çatısından Selmân’ın kanı damlar. Bu hikâyeye binaen dervişlerin ellerine keşkül alıp nefislerini tezkiye etmek için halktan bir şeyler istemesi, dilenmesi, topladıklarını tekkeye getirmesine “Selmân’a çıkmak, Selmân etmek” adı verilmiştir (Gölpınarlı, 2015, 267-268; Pala, 2014, 398; De Jong, 2005, 257). Selmân-ı Fârisî, Ayin-i Cem süresince farrâşlık (süpürgecilik) vazifesini ifa eder. “Allah-Muhammed-Ali” deyip süpürgeyi üç kez yere vurarak töreni başlatır. Farrâşçılık (süpürgecilik) Ayin-i Cem’in on iki hizmetinden biri olarak kabul edilir (Melikoff, 2005, 85).

Yukarıda anlatılanlar bile Selmân’ın Alevi-Bektaşî öğretisindeki konumunu göstermektedir. “Terbiye, incelik, kabul gören kurallara uyma” anlamına gelen edep kavramı tasavvufta önemli istilahlardan biridir. Tasavvuf tamamıyla edepten oluşmaktadır. Tarikatlarda dervişin hizmet ederken sergilediği edep hizmetin önüne geçip daha kıymetli olmuştur (Uludağ, 1999, 162). 17. yüzyıl şairlerinden Sâfi Baba (öl. ?), keşkül ile dilenmeyi ve edep (sahibi) Selmân (gibi hâl ve davranışlar)da bulunmayı kutup olmanın şartı olarak sayar:

Allâh Allâh bu ne dindir bu ne dünyâ bu ne hâl

Kutb ola eyleye keşkül ile Selmân-ı edeb

Sâfi Baba (Aykanat, 2015, 533)

“Allah Allah bu nasıl bir dindir, bu nasıl bir dünya, bu nasıl bir hâldir? Keşkül ile edep (sahibi) Selmân (gibi hâl ve davranışlar) içinde olan kutup olur.”

Selmâna yani cer etmeye çıkan derviş, “Allah için bir şey” anlamına gelen “şey’en lillâh” sözünü bir şeyler almak istediği kişiye keşkülünü uzatınca söyler. İsteğe bulunduğu kimse keşküle bir şey koyunca derviş, keşkülünü “eyvallah” diyerek geri alır. Bu sözün farklı bir tasarruf alanı daha vardır. Bir hizmet yapıldıktan sonra dua niyaz edileceği vakit şey’en lillâh sözü zikredilir. Dergâhın kandil yakma hizmetini tamamlayan derviş, Ayin-i Cem’in yapıldığı yerin ortasına gelerek niyaz durumunu aldıktan sonra “Hizmetimin haklı hayırlısını dilerim, şey’en lillâh, Allah eyvallah” sözlerini söyler (Gölpınarlı, 2015, 293). “Teşekkür ederim, Allah razı olsun; evet, peki, öyle olsun.” anlamlarına gelen “eyvallah” tabiri, “tarikatlarda teslimiyet, itaat

ve tasdik” lafzı (Ayverdi, 2020, 363) olarak kullanılmıştır.

İstanbul’da İçerenköy semtinde bulunan Merdivenköy Bektaşî tekkesine şeyh olan Azbi Baba (öl. 1736), aşağıdaki beytin ilk mısraında kendisinin de mensup olduğu abdal zümresini nitelemektedir. Şaire göre Selmân Hz. Peygamber’e “şey’lillâh” demiştir. Şair, “eyvallah” ve “şey’lillâh” tabirlerini şiirinde dile getirmek suretiyle yukarıda anlatılanları okuyucunun zihninde canlandırmaktadır:

Biz ol abdâluz eyvâllah ayılmaz mest ü hayrânuz

Habîb-i Ekrem’e Selmân bu yüzden kıldı şey’lillâh

Azbi Baba (Bayram, 2006, 361)

“Eyvallah, biz ayılmayan kendinden geçmiş abdallarız. Selmân, Hz. Peygamber’e bu nedenle şey’lillâh kıldı.”

2.8. Selmân’ı Aracı Yapmak

Himmetî, Allah’ın velisi olarak gördüğü Hz. Ali’ye seslenerek ondan kendisinin günahını affetmesini diler. “Hürmeti için” kelime grubu “-nın hatırı için, -a olan saygı nedeniyle” (Ayverdi, 2020, 524) anlamını içermektedir. Şair, Hz. Ali’ye günahlarını affettirmek için Selmân’ın, Ebû Zer’in, Kamber’in ve Câbir bin Abdullah’ın hatırını vesile yapmaktadır. Zikredilen isimlerin Hz. Ali’ye, Ehl-i Beyt’e sevgi ve saygı duyan isimler olması göze çarpmaktadır:

Günâhun afv kıl bu Himmetî’nün yâ veliyyu’llâh

Bi-hakkın hürmet-i Selmân ü Bû-Zer Kamber ü Câbir

Himmetî (Özdil, 2019, 177)

“Ey Allah’ın velisi! Selmân, Ebû Zer, Kanber ve Câbir bin Abdullah’ın hürmetine bu Himmetî’nin günahını affet.”

Din büyüklerinin, enbiyanın, evliyanın ya da herhangi bir şeyin hürmetine diye dua etmek, bir kimsenin aracılığıyla Allah’a yakarmak bilinen bir hakikattir. 17. yüzyıl şairlerinden Kâşif Es’ad Efendi (öl. ?) de Allah’a münacat ederken Hz. Ömer, Hz. Osman (öl. 656), Hz. Ali’nin yanı sıra Selmân’ın da “hürmetini” aracı ederek onun kıymetini gözler önüne sermektedir:

‘Ömer’le ‘Osmân hürmeti ‘Alî vü Selmân hürmeti

Cümle müselmân hürmeti yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ

Kâşif Es’ad Efendi (İlhan, 2015, 275)

“Hz. Ömer ile Hz. Osman hürmeti, Hz. Ali ve Hz. Selmân hürmeti, tüm Müslümanlar hürmeti ey Allah’ım, ey Allah’ım!”

2.9. Sırta Vakıf Olması

Hz. Peygamber’in vefatından sonra halifelik meselesinde Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer, Mikdâd b. Amr (öl. 653) ve Selmân Hz. Ali’nin yanında yer almışlardır. Ehl-i Beyt’e sevgi ve bağlılık hissedenler bu dört kişiye çâr-yâr (dört dost) demişlerdir (Gölpınarlı, 2015, 268). Selmân, Hz. Ali’nin veliliğine inanmış ve ona samimiyetle sadık kalmıştır. Hz. Peygamber, “Doğrusu Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattıktan sonra her ikisini de çağırdı. Onlar da çağrıya icabet ettiler. Onlara benim peygamberliğimi ve Ali’nin velayetini sundu. Onlar da kabul ettiler.” (İbn Şâzân Kummî, 2023, 23) buyurmuştur. Şaire göre Hz. Ali’nin velayetinin sırrına vakıf olanlar bu sırda Selmân gibi olacak, velayet soyundan gelip dünyaları aydınlatacaktır:

Velâyet sırrına vâkıf olan Selmân olur sırda
 Gelür sulb-i velâyetden olur 'âlemlere envâr
 Hâşim Baba (Yalçinkaya, 2008, 153-154)

“Velayet sırrına vakıf olan sırda Selmân olur. Velayet soyundan gelip dünyalara ışıktır.”

2.10. Alevi-Bektaşî Anlayışındaki Yeri ve Önemi

Hız. Peygamber, “Nebilerin efdali benim, velilerin efdali Ali’dir.” buyurmuştur. Hız. Muhammet, kendisinden sonra gelecek halifelerinin bellerine kuşak bağlamasını Hız. Ali’den ister. Hız. Ali, Selmân’ın da içinde olduğu üç kişinin beline kuşak bağlar. Selmân da kendisinden sonra gelecek on yedi kişinin beline kuşak bağlar (Ünlüsoy, 2015, 150). Yukarıda bahsedildiği üzere Hız. Ali’nin kendisinden sonra halife tayin ettiği on yedi kişiden biri olması, yine beline kuşak bağladığı üç kişiden biri olması, Hız. Ali ile birlikte menkıbevi anlatılara konu olması, kırklar meclisinde yer alması, Hız. Peygamber’in kendisini “Ehl-i Beyt’ten” ilan etmesi Selmân’ın kıymetini ortaya koymaya yetecek deliller arasındadır. Aşağıdaki beyitte Hız. Ali, Hız. Hüseyin, Hız. Hasan ve Hız. Ali’nin yanından hiç ayrılmayan, onları koruyup kollayan kölesi Kamber ile birlikte Selmân’a yer verilmesi Alevi-Bektaşî öğretisinde Selmân’ın önemini gözler önüne seren örneklerden yalnızca birisidir:

Hazret-i şâh-ı velâyet Şübbâr ü Şeppâr ü cân
 Pîr-i vâcid Kanber ü Selmân-safâdır sevdiğim
 Hâşim Baba (Yalçinkaya, 2008, 250)

“Sevdiğim velayet padişahı, Hız. Hasan ve Hüseyin’in canı, gönlü saf Selmân ile Kanber’in vecit sahibi pîri (Hız. Ali)dir.”

Mislî İsmâîl Hakkı, Hız. Ali’nin kulu, kölesi olduğunu, gönlünün Selmân’ı sevdiğini haber verir. Beyitte Hız. Ali ve Selmân’ın yan yana tazimle anılması onun Alevi-Bektaşîlerin inanç dünyasındaki konumunu/makamını yansıtmaktadır:

Men sezâyım Râfîzî söyler gürûh-ı münkirân
 Bende-i Haydar’danım Selmân’a meyyâldir gönül
 Mislî İsmâîl Hakkı (Gökçe, 2011, 266)

“Münkirler topluluğu (bana) Râfîzî derler. Ben (bana) layığım. Haydar’ın kullarındanım, gönlüm Selmân’a meyletmiştir.”

2.11. Mürebbî Olarak Görülmesi

Himmetî’nin aşağıdaki beytinde övülen şahsın çeşitli özellikleri sayılmaktadır. Memduhun lalası Selmân, mühürdarı (özel kâtibi) Hız. Süleyman, muhafızı Hız. Musa’dır. Selmân’ın lala olarak imgeleneceği övülen şahsın manevi olarak onun terbiyesinden geçtiğini, mürebbî olarak gördüğünü ima etmeye yöneliktir:

Selmân lalası oldu mühürdâr Süleymân
 Cebrîl cilevdâr ona Mûsâ [ya]savul
 Himmetî (Özdil, 2019, 284)

“Selmân lalası, Hız. Süleyman mühürdar (özel kâtibi) oldu. Cebrail ona göründü, Hız. Musa onun muhafızı oldu.”

2.12. Ünvanları ve Sıfatları

2.12.1. Fârisî

Divan şairlerinden bazıları soyunun Farslara dayandığını belirtmek üzere “Selmân-ı Fârisî” tamlamasına şiirlerinde yer vermişlerdir. Nigârî (öl. 1886), Allah’ın aslanı olan Hz. Ali’ye Selmân-ı Fârisî ve Kamber ile beraber köle olduğunu hayal ederken “Selmân-ı Fârisî” lakabını kullanmaktadır:

Gulâm-ı şîrîn-ter Şîr-i Hudâya

Selmân-ı Fârisî benimle Kamber

Nigârî (Bilgin, 2003, 60)

“Benim ile Selmân-ı Fârisî, Kamber; Allah’ın aslanına çok şirin köledir.”

19. yüzyıl şairlerinden Eşref Paşa (öl. ?), Ehl-i Beytin isimlerini sayarak Allah’a dua eder. Şair, Allah’a niyaz ederken “Selmân-ı Fârisî’nin sadakatli hizmetleri”nin hakkını aracı etmektedir:

Yâ Rab be-sıdk-ı hıdmet-i Selmân-ı Fârisî

Yâ Rab be-leşker ü hadem-i şâh-ı Kerbelâ

Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu, 2006, 125)

“Ey Allah’ım, Selmân-ı Fârisî’nin sadakatli hizmeti için, Kerbela şahı (Hz. Hüseyin’in) hizmetçileri ve askerleri için...”

2.12.2. Molla

Giritli Hilâlî, feleğin Selmân-ı Fârisî’nin adını molla koyduğunu beyan etmektedir:

Şimdi adına mollâ komuşdur hemân felek

Ugradı semt-i Habeşden o Selmân gelir gider

Giritli Hilâlî (Bilgi, 2019, 106)

“Felek şimdi onun adını molla koymuştur. O Habeş ülkesinden uğradı. Selmân gelir gider.”

2.12.3. Pâk Sıfatlı Oluşu

Bazı beyitlerde “Selmân-ı Pâk” tamlamasına tesadüf edilmektedir. Pâk kelimesinin “mübarek, kusursuz, günahsız” anlamı Selmân’ın takva ve züht sahibi karakteri ile ilgilidir. “Selmân gelir gider” redifiyle Selmân’ı konu eden gazeldeki beyitte Giritli Hilâlî, Allah’ın feyzini isteyen “Selmân-ı Pâk” olduğunu açıklar:

Feyz-i Hudâ ile feyz-i Hudâ der ol

Selmân-ı pâkdır o Selmân gelir gider

Giritli Hilâlî (Bilgi, 2019, 106)

“O, Allah’ın feyzi ile Allah’ın feyzi der. Mübarek Selmân’dır o, Selmân gelir, gider.”

Re’fet Mehmed (öl. 1813), Şeyh Şâzelî’nin (öl. 1258) ve Selmân-ı Pâk’ın kulu olduğunu itiraf eder. Şair, berber dükkânı için kaleme aldığı tarihteki beytinde Şeyh Şâzelî’nin ismine dükkânda kahve içilmesi, Selmân-ı Pâk’a ise saç tıraşı sebebiyle yer vermiştir:

Bende-i şeyh Şâzeliyiz hem dahi Selmân-ı pâk

Müşterekdür şimdi pîrim anladın iz'ânımı

Re'fet Mehmed (Tari, 2011, 59)

“Şeyh Şâzeli’nin ve mübarek Selmân’ın kuluyuz. Şimdi şeyhim müşterektir, benim ferasetimi/itaatimi anladın.”

2.12.4. Pîr

Farsça “ihtiyar, yaşlı” anlamına kelime gelen “pîr”in Arapçada karşılığı “Şeyh”tir. Pîr, bir tarikat kurucusu ya da o tarikatın en büyüğüne ad olmuştur. Mevlana Celaleddin Mevlevilerce, Hacı Bektaş-ı Velî ise Bektaşilerce pîr olarak tanınır (Gölpınarlı, 2015, 253). Hâşim Baba, “pîr” sıfatını bazı tarikatların silsilesinde yer alması ya da uzun bir ömür sürmesi sebebiyle ona yakıştırmış olabilir:

Hakikat nûra müstagra ki pîr Selmân-ıla Kanber

Ebu'l-Bâkır delîl olmuş dahî ehl-i kisâ geldi

Hâşim Baba (Yalçınkaya, 2008, 303)

“Doğrusu pîr Selmân ile Kanber nura gark olmuş. Kılavuz olan Ebu'l-Bâkır (Zeynelabidin) ve Ehl-i Beyt geldi.”

Sonuç

Selmân-ı Fârisî’nin hayatını üç kısımda değerlendirmek mümkündür. Birinci kısım dünyaya gelişinden Müslüman oluşuna kadar zamanı; ikinci dönem, İslamiyeti kabulünden Hz. Peygamber’in vefatına geçen süreyi içermektedir. Hayatının son dönemi ise Hz. Peygamber’in vefatından ölene kadardır. Selmân-ı Fârisî’nin hayatının ikinci ve üçüncü dönemi Hz. Ali tarafında yer almasıyla Alevi-Bektaşî kültürünü benimseyenlerce menkıbevi bir hâle büründürülmüştür. Şiirlerinde Selmân-ı Fârisî’ye yer veren şairler genellikle Alevi-Bektaşîliğe samimiyetle bağlıdır. Bu makale ile Divan şiirinde Alevi-Bektaşî kültürüyle ilgili yapılacak çalışmalara katkı sunmak da hedeflenmiştir. Ancak farklı düşünce sistemine mensup şairler de Selmân-ı Fârisî’ye kayıtsız kalamamışlar ve onu şiirlerinin malzemesi hâline getirmişlerdir.

Selmân-ı Fârisî gerek Hz. Peygamber zamanında gerekse sonrasında etkili olmuş bir sahabedir. Böyle olmakla birlikte divan şairlerinin Selmân-ı Fârisî’yi yeteri kadar ele almadıklarını söylemek mümkündür. Bu durumu Selmân-ı Fârisî’nin divan şairinin estetik sisteminde zahit, rakip, Mecnûn vb. gibi tip olarak değil, karakter hüviyeti kazanmasıyla izah edebiliriz. Ayrıca divanlarda Selmân-ı Fârisî’ye nispetle On İki İmamdan daha fazla söz edilmiştir. Selmân-ı Fârisî’nin berberlerin piri olması şiirlerde sıklıkla işlenmiştir. Selmân-ı Fârisî denilince akla Hendek gazvesinden önce Medine’nin etrafına hendekler kazılması fikrini ortaya atması ve bunun kabul edilmesi gelmektedir. Ancak incelediğimiz divanlarda bu konuya temas eden herhangi bir şiire rastlamadık.

Şairler, Selmân’ın Hz. Ali ile Deşt-i Erzene’de yaşadığı menkıbevi olaylara çeşitli kelime ve ilgilerle telmihte bulunmuşlardır. Hz. Ali’nin Selmân’ı aslandan kurtarması, hadisenin yaşandığı Deşt-i Erzen, bu olaya kanıt olarak sunulan gül ve nergis, Hz. Ali’nin Selmân’a yediği hurmaları atması, Hz. Peygamber’in huzuruna Hz. Ali ile birlikte çıkmaları, olayın tarihi vb. hususlarla menkıbeye atıf yapılmıştır. Bazı şairler, Selmân’ın Hz. Ali’ye yürekten bağlılığını onun kulu olduğu şeklinde tahayyül ederek

okuyucuya sunmuşlardır. Hatta şairlerin bazısında Selmân ismi Hz. Ali'ye bağlılığın ve sadakatin remzi olmuştur. Hz. Ali'nin dostu ve yardımcısı olan Selmân inanca göre ahirette onun hizmetkârı olacaktır. Bazı şairler, bu inanç perspektifinde düzenlenmiştir. Selmân, Hz. Ali'nin halifeleri arasındadır.

Azbi Baba, Hz. Muhammet'e Selmân gibi (bağlı) olduğunu iddia eder. Seyyid Mehmed Emin ise ariflik bakımından Selmân olduğunu düşünür. Şairlerin bazısı Selmân'ı Alevi-Bektaşiliğin önemli isimleriyle beraber yâd etmişlerdir. Bunlar arasında Ebû Zer el-Gıfârî ve Kamber dikkati çekmektedir. Bilhassa Selmân ile Kamber isimlerine birlikte rastlamak mümkündür. Muhîtî, Selmân ismine Alevi-Bektaşî büyüklerinin arasında yer vermiştir. Dervişlerin eline keşkûl alıp insanlardan bir şeyler istemeleri ve bunları tekkeye getirmelerine “Selmân'a çıkmak” denilmiştir. Beyitlerde sarf edilen “selmân”, “keşkûl”, “abdâl”, “eyvallah” ve “şey'lillâh” gibi kelime ve tabirlerle “selmâna çıkmak” ve dergâhtaki hizmetten sonra gerçekleştirilen ritüellerin okuyucunun zihninde çağrışım yapması amaçlanmıştır. Şairler onun hürmeti için dua etmişler, onun velayet sırrına vakıf olduğuna ve kıymetine dair beyitler tertip etmişlerdir. Necmî Ali, Hz. Ali ile Selmân'ın bir olduğu savını ileri sürmüştür. Himmeti, memduhunun lalası (mürebbsi) olarak Selmân'ı görmüştür.

Berber dükkânı ya da padişahın saç tıraşı için kaleme alınan tarihlerde Selmân'ın adı zikredilir. Tekke-i Selmân tamlaması ile berber dükkânı kastedilir. Saç tıraşı olanların Selmân'a dua etmesi, Hz. Peygamber'i tıraş etmesi, berberlerin üstadı olması gibi hususlar doğrudan ya da dolaylı olarak ima edilir. Cennetle müjdelenmesi, Ehl-i Beyt'ten sayılması, Hz. Peygamber'e yakınlığı, kökeninin Farslara dayanması, Müslümanlığı kabul edişi, tasavvufî yönü, uzun bir hayat sürmesi, ünvanları ve sıfatları şairlere konu olmuştur.

Necmî Ali müseddes nazım şekli ile Hz. Ali övgüsünde dokuz bentlik bir manzume telif etmiştir. Bu manzumenin ilk bendi hariç diğer bentlerin tamamı Selmân'ın Hz. Ali ile yaşadığı menkıbevi hadiselerle ayrılmıştır. Şimdiki bilgilerimize göre Selmân ile ilgili sadece Halvetî bir şair olan Giritli Hilâlî'nin, “Selmân gelir gider” redifli müstakil bir methiye gazeli bulunmaktadır.

Divan şairinde Selmân'ın umumiyetle Alevi-Bektaşî kültürü bağlamında ele alındığını söylemek mümkündür. Şairler, Selmân'ı Alevi-Bektaşî anlatılarına uygun olarak tasvir etmiştir. Diğer yandan Selmân'ın, İslamiyet'i kabulünden önceki ve sonraki hayatına dair çeşitli imgeler oluşturmuşlar. Bu imgeler arasında onun berberliğine dair olanlar çoğunluktadır.

Kaynaklar

- Arslan, Mehmet. *Bursalı İffet Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.
- Avçın, Mehmet. *İbrahim Gülşenî Divanı*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2021.
- Aydın, Abdullah. *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2009.
- Aydınlı, Abdullah. “Ebû Zer el-Gıfârî”, *DİA*. 10/266-269. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Aykanat, Timuçin. *Sâfî Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2015.
- Aytekin, Arif. “Delâilü’n-nübüvve’ ye Konu Teşkil Eden İki Sahâbî: (Selmân-ı Farisî ve Abdullah b. Selâm)”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (2017), 27-40.
- Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugatı, Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi, 2020.
- Balbaba, Sefa. *Kemal Ümmî Divanı*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2009.
- Bar-Asher, Meir M. ve Kofsky, Aryeh. “Ali b. Ebî Tâlib’in İlâhî Vasıflarına Dair Nusayrî Öğretisi ve VII./XIII. Yüzyıldan Kalma Yayınlanmamış Bir Risâleye Göre Nusayrî Üçlemesi”. *Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali*. Haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 137-172. 2005.
- Bayram, Sibel. *Azbi Baba Hayatı- Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2006.
- Bıyık Yapa, Melek. *Aşkı Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi. 2007.
- Bilge, Murat. *Günahkâr Dîvânı Tenkitli Metin*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2008.
- Bilgi, Betül Kevser. *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2019.
- Bilgin, A. Azmi. *Mîr Hamza Seyyid Nigârî, Dîvân-ı Seyyid Nigârî*. İstanbul: Kule İletişim Yayınları, 2003.
- Bolat, Ali. “Tasavvufun Doğuşu”, *Tasavvuf El Kitabı*. Ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayınları. 105-130. 2021.
- Boz, Erdoğan. *Yusuf Hakikî Baba Dîvânı*. Ankara: Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009.
- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016.
- Cansever, Sıddık. *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî Hayatı, Eserleri, Dîvânının Edisyon Kritik Metni ve Değerlendirmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2005.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.
- Cergibozan, İbrahim Halil. *Cerrâh Ömer Lutfî Divanı (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2023.
- Coşkun, Vildan. “Molla Yusuf’un Fütüvvet Risalesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 27 (2021), 75-126.
- Çelik, Aysun. “Müellifi Meçhul İki Fütüvvet-Nâme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 104 (Aralık 2022), 91-107.
- De Jong, Frederick. “Bektaşilik’te İkonografi: Dini Kıyafetlerde, Ayinlerde Kullanılan Eşyalarda ve Resim Sanatında Sembolizm ve Temalar Üzerinde Bir İnceleme”. *Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali*. Haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 251-276. 2005.

- Demir, Mahmut. *H. Selmân-ı Fârisî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Dural, Hasan Fahri. *Ednâyî Dîvânçesi (İnceleme – Metin)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2007.
- Ece, Abdurrahman. “Câbir b. Abdullah’ın Hayatı ve Hadis Rivayeti”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 9 (2017), 145-194.
- Ersoy, Ersen. *II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi. 2010.
- Gökçe, Emrah. *Mislî İsmâ’îl Hakkı ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2015.
- Gözün, Abdulvehhab. “Aşere-i Mübeşşere Dışında Cennetle Müjdelenen Bazı Sahâbîler”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/1, Haziran/ June 2020, 243-275.
- Gülten, Sadullah. *Türklerin Hz. Ali’si Destanlar, Efsaneler, Menkıbeler*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2023.
- Harmancı, Meriç. “Seher Abdal’ın Kaleminden Bir Hz. Ali Velâyetnâmesi: Deşt-i Erzene”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 102 (2008), 95-118.
- Hatiboğlu, İbrahim. “Selmân-ı Fârisî”, *DİA*, 36 (2009), 441-443.
- İbn Şâzân Kummî. *H. Ali’nin 100 Menkıbesi*. çev. Özgür Arapoğlu. İstanbul: Kevser Yayınları, 2023.
- İlgürel, Mücteba. “Ahmed I”, *DİA*. 2/30-33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- İlhan, Enes. *Kâşif Es’ad Efendi Divanı İnceleme-Metin*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2015.
- İnan, Ömer Suat. *Hacı Muhammed Şehrî Ve Dîvân’ı (İnceleme-Metin)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2022.
- Kandemir, M. Yaşar. “Câbir b. Abdullah”, *DİA*, 6/530-532. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Karakuş, Esra. *Seyyid Ahmed Cemâli Divanı (İnceleme-Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2019.
- Kaya, Haydar. “Açılış Paneli Günümüzde Hazreti Ali’yi Tanıma ve Anlama”. İzmir: Hz. Ali Sempozyumu Bildirileri. 2009, 13-26.
- Kılınç, Abdülhakim. *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Koro, Hüsnîye (2015). *Abdûlmâlik Hilmi Divanı ve Dil Özellikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2015.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. “Seyyid”, *DİA*. 37/40-43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Macit, Muhsin. *Hatâyî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Melikoff, İrene. “Bektaşî-Alevîler’de Ali’nin Tanrılaştırılması”. *Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali*. Haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 79-101. 2005.
- Mermer, Ahmet. *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Kutb ve İsyan: Osmanlı Mehdi (Mesiyanik) Hareketlerinin İdeolojik Arkapları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Toplum ve Bilim*. Kış/83 (1999-2000), 48-56.
- Ortakçı, Halil. *H. Selmân-ı Farisî*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.
- Öz, Mustafa. “Ehl-i Bey”. *DİA*. 10/498-501. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Öz, Mustafa. “Sekaleyn”. *DİA*. 36/325-326. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

- Özdil, Kevser Nehir. *Himmeti Engurâni Divânı (Metin – İnceleme)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2019.
- Parlatır, İsmail vd. *Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Sabit, Muhammed Halid. *Hazreti Selmân-ı Farisi (r.a)*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul. *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Sankaya, Erdem. *Ebubekir Celali Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*. İstanbul: Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2008.
- Sertkaya, Osman Fikri (1996). “Nehcü'l-Ferâdis'te ve Ahmed-i Yesevî Hikmetlerinde Selmân-ı Fârisî (Arslan Baba) Menkıbeleri”, *İlmî Araştırmalar*. 3 (1996), 101-112.
- Şahin, Gülay. *Muhîti Divanı (İnceleme- Tenkitli Metin)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2022.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin. *Eşref Paşa Divânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2006.
- Tari, Benal. *Re'fet Mehmed (1198-1238/ 1784-1823) Divânı (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2011.
- Tatlı, Bekir. “Pir-i Türkistan Ahmet Yesevî'nin (ö. 562/1166) Hocası Arslan Baba Bir Sahabî Olabilir mi?” *VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Yesevilik-*. 24-28, 23-25 Kasım 2018.
- Tızlak, Mustafa. *Necmi Ali Hayatı, Eserleri ve Divançesi (İnceleme-Metin)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2020.
- Uğurlu, Aydan. *Baba Hüsnî ve Divânı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2020.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Ünlüsoy, Kamile. *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Yalçinkaya, Mehmet Akif. *Bandırmalızâde Hâşim Baba Divânı (Metin-İnceleme)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2008.
- Yanbal, Semra. *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2009.
- Yılmaz, Mehmet. *Kültürümüzde Âyet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

Extended Abstract

Diwan poets addressed Salman Al-Farsi who made a name for himself in their poems either during period of the Prophet or thereafter, and they fictionalized various imaginations. In this study, we made readings on Salman Al-Farsi in 340 diwans. We examined poets' usages which came to the forefront for Salman in (under) the headings. We tried to determine the place of Salman Al-Farsi in aesthetic of diwan poetry. With the article, we aim at contributing to studies for Alawite-Bektashi culture, which would be carried out in diwan poetry.

Poets made allusion (telmi) to legendary events which Salman Al-Farsi experienced with Hazrat Ali in Deşt-i Erzene, through various words and relevances. A reference was made to the legend (manqıba) by issues such as Hazrat Ali's saving Salman from the Lion; Deşt-i Erzen where the event happened; rose, daffodil which was presented as proof; Hazrat Ali's throwing dates (persimmons) which he ate to Salman; their appearing before the Prophet; and date of the event etc. Some poets presented Salman's loyalty (commitment) at the heart to Hazrat Ali, by imagining in a way that Salman was Hazrat Ali's liege (slave). Further(more), name of Salman became the symbol of commitment and loyalty to Hazrat Ali in some poems. Salman, who was Hazrat Ali's fellow and assistant, will be Hazrat Ali's servant in other world according to the

faith. Some poems were arranged in the perspective of this faith. Salman is one of Hazrat Ali's caliphs (successors/proxies).

Azbi Baba alleges that he is committed to (bond with) Prophet Muhammad like Salman. Seyyid Mehmed Emin asserts (defends) that he is Salman in terms of wisdom (sagacity). Some of poets reminisced Salman together with important figures (names) of Alawite-Bektashism. Among them, Abu Dharr al-Ghifari and Qambar attract attention. It is possible to confront together names "Salman" and "Qambar", in particular. Muhîti included the name "Salman" among Alawite-Bektashi elders. That Darwishes asked people something by taking bowl (keşkûl) in hand, and brought them to lodge was called as "going to beg (Selman'a çıkmak)". It was aimed with words and phrases such as "Selmân (Salman)", "keşkûl (bowl)", "abdal (wandering derwish)", "eyvallah ('yes, by Allah' with literal meaning)" and "şey'lillâh (something for God's sake)", for "Selman'a çıkmak (going to beg)" and rituals which were carried out after service at the lodge, to evoke in the reader's mind. Poets prayed for his respect (esteem), and formed (wrote) couplets for his having grasp of secret of welayah (sainthood) and his value. Necmî Ali put forward the idea (assertion) that Hazrat Ali and Salman are the one (same person). Himmetî saw Salman as Mamdûh's lala (tutor and statesman).

Salman's name is mentioned on dates when were written for barber shop or padishah (sultan)'s hair cut. Barber shop is implied (meant) by the noun phrase/compound "Tekke-i Selmân (Lodge of Salman)". Such issues as those who have had hair cut, praying to Salman; his trimming the Prophet; his being Barbers' master are directly or indirectly implied. His heralding with Heaven; being deemed from Ah al-Bayt; intimacy with Hazrat Prophet; having his origin in Iran; embracing Muslimism; sufistic side; living a long life; his titles and capacities; were the subject of poems.

It is possible to say that Salman was addressed in the context of Alawite-Bektashi culture in diwan poetry, in general. Poets depicted Salman in accordance with Alawite-Bektashi narratives. On the other hand, they created imaginations for period of Hazrat Prophet and his previous periods. Of imaginations, those for his barbering are in the majority.